

Dana DINU
(Universitatea din Craiova)

Interjec ii *Hercle, Edepol, Ecator* i func iile lor pragmatice la Plaut i Teren iu¹

Abstract: (The Interjections *Hercle, Edepol, Ecator* and Their Pragmatic Functions In Plautus and Terence)

Hercle, edepol, ecator and their variants originally are oaths and invocation formulas of the gods Hercules, Pollux and Castor. From the grammatical point of view they are interjections, namely secondary interjections (Ameka 1992). This article firstly intends to give a brief overview of how the concept of interjection was developed in ancient Latin grammars and secondly to analyse the pragmatic functions of these interjectional formulas in the corpus represented by Plautus' twenty plays and Terence's six plays. The analysis is primarily based on Caroline Kroon's (1998) theoretical framework for the description of Latin discourse markers. In certain contexts *Hercle, Edepol, Ecator* function as parallel discourse markers (Norrick 2009) or intensifiers of other discourse markers such as *certe, sane, profecto, enim, uero, enim uero, at* etc. The excerpts analysed within the article represent the interactional level of the discourse specific to dramatic texts.

Keywords: interjections, Plautus, Terence, *hercle, edepol, ecator*, pragmatic markers

Rezumat: *Hercle, Edepol, Ecator* i variantele lor sunt la origine jur minte i formule de invocare a divinit ilor Hercule, Pollux i Castor. Din punct de vedere gramatical, sunt interjec ii i anume interjec ii secundare (Ameka 1992). Acest articol inten ioneaz s ofere mai întâi o scurt trecere în revist a felului în care s-a dezvoltat conceptul de interjec ie în vechile gramatici latine ti i apoi s analizeze func iile pragmatice ale acestor formule interjective în corpusul reprezentat de cele dou zeci de piese ale lui Plaut i cele ase ale lui Teren iu. Analiza este bazat în principal pe cadrul teoretic pentru descrierea marcorilor de discurs din latin al Carolinei Kroon (1998). În anumite contexte, *Hercle, Edepol, Ecator* func ioneaz ca marcori de discurs paraleli ori intensificatori ai altor marcori de discurs precum *certe, sane, profecto, enim, uero, enim uero, at* etc (Norrick 2009). Fragmentele analizate în cadrul articolului reprezint nivelul interac ional de discurs specific textelor dramatice.

Cuvinte-cheie: interjec ii, Plaut, Teren iu, *hercle, edepol, ecator*, marcori pragmatice

Articolul de fa î i propune s descrie i s analizeze evolu ia interjec iilor latine ti *hercle, edepol, ecator* i a variantelor lor spre categoria marcorilor pragmatice, precum i s identifice func iile lor pragmatice la poe ii comici latini Plaut i Teren iu. Aceste interjec ii î i au originea în jur minte prin care erau invoca i Hercule, Pollux i Castor în context religios sau cu sens religios i reveren ios. Ele fac parte dintr-un repertoriu mai mare de jur minte cu caracter religios care, folosite în contexte profane, au devenit interjec ii sau „interjectional phrases” sau „secondary interjections” cum sunt i *medi, medius fidius, edi, eccere, eiuno, pro Iuppiter*, îns acestea din urm apar mult mai rar în texte în compara ie cu cele supuse analizei. Oricum, la cei doi poe i comici i, în general, în poezie nu apar, ci sunt specifice prozei, dar i aici cu o foarte sc zut recuren ². Invocarea zeit ilor prin formule

¹ Acest articol reprezint forma revizuit a comunic rii „Les fonctions pragmatiques des interjections *hercle, edepol* et *ecator* chez Plaute et chez Térence” prezentat în cadrul Seminarului „Segnali discorsivi tra latino e lingue romanze”, Bergamo, 4-5 octombrie 2011.

² Joseph Denooz, „Les interjections dans un corpus d'auteurs latins”, în G. Calboli (ed.) *Lingua Latina*, Proceedings of the Twelfth International Colloquium on Latin Language. *Papers on Grammar IX*, Roma, Herder, 2005, p. 843-852.

de tip *ita me Hercules/Castor/Pollux (iuvat)* în contexte profane a condus la crearea expresiilor interjective *hercle*, *edepol* și *ecastor* cu variantele *meherc(u)le(s)*, *medepol*, *(m)ecastor*, vidate de semnificația religioasă inițială. Ele au trecut printr-un proces de schimbare semantică, explicabil prin fenomenul subiectivității intersubiectivității propus de Traugott și Dasher, de pildă.

În corpusul celor douăzeci de piese plautine și al celor asezeze tereniene, acestea sunt variantele care înregistrează cele mai multe ocurențe: *hercle*: 641 la Plaut și 101 la Terențiu; *edepol*: 369 la Plaut și 23 la Terențiu; *ecastor*: 99 la Plaut și 5 la Terențiu. Împreună cu variantele, totalul lor pe autori este următorul: la Plaut 645 de jurmintă pe Hercules, 503 pe Pollux și 118 pe Castor, iar la Terențiu este de 103 pe Hercules, 78 pe Pollux și 7 pe Castor. Aceste cifre au o anumită relevanță socio-pragmatică, așa cum ne explică Aulus Gellius³.

1. Scurtă privire diacronică asupra fenomenului interjectiv în latină

Aadar, *Heracle*, *edepol* și *ecastor* și variantele lor sunt jurmintă și formule de invocare a lui Hercule, Pollux și Castor. Din punct de vedere gramatical, ele sunt interjecții, și anume interjecții secundare, deoarece „they are forms that belong to other word classes based on their semantics and are interjections only because they can occur by themselves non-elliptically as one-word utterances”⁴. La origine, au avut conținut semantic propriu, dar s-au convenționalizat ca expresii ale unor stări mentale și atitudini ale vorbitorului față de contextul situațional.

Evident, aceste jurmintă nu se regăsesc numai la Plaut și Terențiu, ci și la alți autori⁵, fapt care ar fi trebuit să atragă atenția vechilor gramatici asupra lor într-o măsură mai mare. La Plaut și Terențiu, ale căror opere sunt una dintre cele mai importante surse pentru studiul latinei vulgare, deci, al oralității, aceste formule sunt atestate cu cea mai mare

³ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XI, 6, 1-2: *Quod mulieres Romae per Herculem non iuraverint, neque viri per Castorem. In veteribus scriptis neque mulieres Romanae per Herculem deiurant neque viri per Castorem: sed cur illae non iuraverint Herculem, non obscurum est, nam Herculeo sacrificio abstinent. Cur autem viri Castorem iurantes non appellaverint, non facile dictum est. Nusquam igitur scriptum invenire est apud idoneos quidem scriptores aut „mehercle” feminam dicere aut „mecastor” virum. 2. „Edepol” autem, quod iusiurandum per Pollucem est, et viro et feminae commune est. Sed M. Varro adseverat antiquissimos viros neque per Castorem neque per Pollucem deiurare solitos, sed id iusiurandum fuisse tantum feminarum ex initiis Eleusinis acceptum; paulatim tamen inscitia antiquitatis viros dicere „edepol” coepisse factumque esse ita dicendi morem, sed „mecastor” a viro dici in nullo vetere scripto inveniri. Volume 2, Ex editione Iacobi Gronovii, Londini, 1824, p. 622.*

⁴ Felix Ameka, „Interjections: the universal yet neglected part of speech”. În *Journal of Pragmatics*, 18, 1992, North-Holland, p. 105.

⁵ Cf. Joseph Denooz, *Art. cit.*, face o statistică a frecvenței ocurențelor a 48 de interjecții la diverși autori, atât de proză, cât și de poezie, pe un corpus de 1 730 000 de cuvinte. Astfel, el constată că, la acest volum de cuvinte, interjecțiile au 3 011 de ocurențe, adică 0,17%, din ansamblul corpusului, din care 2 282 în poezie și 729 în proză, la o proporție de 1 225 061 de cuvinte apar înând prozei și 503 407 apar înând poeziei. Reiese clar că densitatea interjecțiilor este mai mare în poezie. Dar, în cadrul acestui gen, la Plaut și Terențiu sunt cele mai numeroase: numai la Plaut sunt 1420. Terențiu nu este cuprins în această statistică dar, din alte statistici [cf. F. W. Nicolson, „The Use of HERCLE (MEHERCLE), EDEPOL (POL), ECATOR (CASTOR) by Plautus and Terence”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 4 (1893), p. 99-103; Anders Gagnér, *De hercle, mehercle ceterisque id genus particulis priscae poesis Latinae scaenicae*, Gryphiswaldae, 1920, p. 106; R. Maltby, „The Distribution of Greek loan-word in Terence”, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 35, N°. 1 (1985), pp. 110-123], aflăm că în cele asezeze piese ale sale sunt 188 de ocurențe.

frecven , iar dintre ei doi, Plaut face uz într-o m sur cel pu in dubl ⁶. Pe de alt parte, latina celor doi autori nu trebuie s ne fac s uit m c aceste texte sunt totu i literare i deci rezultatul unei elabor ri, al unei selec ii, cu atât mai mult cu cât sunt scrise în versuri, ceea ce, din nou, reduce foarte mult din spontaneitatea caracteristic unei conversa ii. Situa iile comunicative fiind artificiale, concluziile în ceea ce prive te func iile pragmatice ale acestor marcatori nu pot fi aplicate întru totul latinei vorbite.

În ceea ce prive te faptul c gramaticii latini rezerv foarte pu in spa iu interjec iilor i c par s ignore frecven a acestora la autori importan i cum sunt Plaut i Teren iu, pe care îi citeaz , de altfel, destul de mult pentru alte exemplific ri, trebuie totu i men ionat Sergius, care remarc prezen a acestora la Plaut, prin formularea *pro interiectionibus* („în loc de interjec ii”): *Apud Plautum sunt quaedam partes orationis pro interiectionibus positae* (GLK IV, 486-565), dar nu d nici un exemplu, r mând s presupunem c se refer i la aceste formule de invocare a zeilor în contexte non-religioase.

În gramaticile latine ti, întemeietoare ale tradi iei gramaticale europene ⁷, interjec iilor li se acord , în general, un spa iu foarte restrâns, cu pu ine excep ii la doi-trei autori, iar din punct de vedere teoretic sunt tratate sumar, în principal, din cauza imposibilit ii de a le oferi un statut clar în cadrul limbii. De aceea, au fost tratate ca elemente periferice ale limbajului „din cel pu in trei puncte de vedere”, dup cum observa Felix Ameka în urm cu dou zeci de ani, referindu-se la studiile despre interjec ii din epoca modern ⁸: 1. sunt elemente paralingvistice, care nu comunic prin ele însele, ci înso esc limbajul la limita dintre comunicarea verbal i comunicarea non-verbal (ceea ce nu reprezint o observa ie totu i nou , pentru c este un lucru semnalat destul de timpuriu chiar de Varro care, de exemplu, în *De lingua Latina* VII, 93, spune: „*Euax*” *verbum nihil significat, sed effutitum naturaliter est*); 2. nu sunt integrate sintactic, aspect semnalat, de asemenea înc din antichitate, între al ii de Diomede I, 419, 17 *sqq.*, citat mai jos); 3. sunt aberante din punct de vedere fonologic, lucru, de asemenea, deja observat gramaticii latini i chiar din prima instan , prin formularea *voces inconditae*. *Voces inconditae* sau *confusae* se opun *vocibus articulatis*, care au propriet i formale i func ionale, semantice si morfosintactice analizabile în unit i fono-grafematice, fapt care este subiacent conceptului de morfem, care îns nu a fost teoretizat de lingvi tii latini ⁹.

Latinii sunt, totu i, cei care au recunoscut statutul autonom al interjec iei în raport cu adverbul i au integrat-o morfologic ca a opta parte de vorbire, creând totodat i termenul *interiectio* care, prin etimologie, indic drept definitoriu criteriul sintactic. Ca rezultat al unor eforturi euristice i de interpretare datorate unor autori începând cu Remmius Palaemon, Iulius Romanus i Cominianus cita i de Charisius (GLK I, 311, 10; 311, 14; 311, 4), urma i

⁶ F. W. Nicolsson, *Art. cit.*, p 99; A. Gagnér, *Op. cit.*, p. 106-110.

⁷ Vide G.-A. Sauciuc, „Interjections as viewed by Latin grammarians”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 2004, XLIX, 1-4, p. 101-118. <http://www.limbustraine.com/ro/cercetare/Gabriela-Sauciuc/interjection/interjection-as-viewed-by-latin-grammarians-abstract-content.html>

⁸ F. Ameka, *Art. cit.*

⁹ Fr. Biville, „La syntaxe aux confins de la sémantique et de la phonologie: les interjections vues par les grammairiens latins”. In *Syntaxe in Antiquity*, Edited by Pierre Swiggers and Alfred Wouters, Peeters Leuven, 2003, p. 227-240.

de Diomedes, Donatus, Servius ori Sergius, s-a constituit un corpus de idei teoretice referitoare la interjec ii.

Servius este printre primii care admite c *Interiectiones sunt proprie affectus incondita voce expressi; sed et plenus frequenter sermo pro interiectione habetur, si affectum significet, ut „pro dolor!* (GLK IV, 420, 18) i, asemenea lui, Sergius: *plerumque tamen contigit ut et vox integra et quae aliam partem orationis efficiat interiectio sit pro sensu, ut o pro nefas. Hae interiectiones sunt quotiens cum exclamatione pro irato proferuntur* (GLK IV, 518, 562-565).

Interjec iile au autonomie comunicativ în cadrul enun ului, astfel încât introducerea sau scoaterea lor nu-i altereaz sensul i sintaxa, dup cum noteaz Diomede (I, 419, 17 sqq): *Et fere quidquid motus animi orationi inseruerit, quo detracto textus integer reperitur...*, dar îi limiteaz con inutul semantic, spunând c semnific numai atitudini i st ri mentale¹⁰.

Priscian admite i el c interjec iile au un con inut semantic, e adev rat determinat contextual, pragmatic, ceea ce le îndrept e te s constituie o clas lexico-gramatical distinct : *Interiectionem Graeci inter adverbia ponunt, quoniam haec quoque vel adiungitur verbis vel verba ei subaudiuntur, ut si dicam ‘papae, quid video?’, vel per se ‘papae’, etiamsi non addatur ‘miror’, habet in se ipsius verbi significationem. quae res maxime fecit, Romanarum artium scriptores separatim hanc partem ab adverbis accipere, quia videtur affectum habere in se verbi et plenam motus animi significationem, etiamsi non addatur verbum, demonstrare.* (Priscian, XV, VII, 40, *De interiectione*¹¹), iar semnifica iile acestor st ri mentale i atitudini sunt mult mai numeroase decât ceea ce numesc grecii *euastiká* sau *scheiliastiká* (Apollonios Dyskolos, *Adv.*, 121, 19).

Priscian re ine distinc ia *interiectio - pro interiectione*¹² pe care o f cuser înainta ii s i, l rgind considerabil sfera fenomenului interjectiv: *Aliae tamen quoque partes orationis singulae vel plures solent interiective proferri, ut Virgilius in I Aeneidos: Navibus, infandum, amissis unius ob iram, ‘infandum’ pro interiectione protulit.*

El adaug totu i c interjec ii prototipice sunt: *proprie tamen voces interiectionum primitivae sunt, ut ‘papae, euax, ei, heu, euho, ohe’ et similia.*

Astfel, dac în literatur latinii î i pot revendica întâietatea asupra genului satirei care, conform afirma iei lui Quintilian, *tota nostra est* (*Inst. Orat.*, X, I, 93), prin analogie, ei ar putea spune pentru domeniul gramaticii *interiectio tota nostra est*, cu atât mai mult cu cât tot la Quintilian apare prima atestare a termenului *interiectio* i men iunea faptului c era

¹⁰ Cf., de asemenea, Ineke Sluiter, „Exclamationes Festivae; quid grammatici antiqui de interiectionibus ab adverbis distinguendis senserint”, In Albert S. (ed.), *Latini sapere, agere, loqui. Miscellanea Caelesti Eichenseer dedicata*, Saarbrück, 1989, p. 29-40 *Tria autem sunt elementa principalia, ad quae respicientes grammatici antiqui voces ambiguas aut adverbis aut interiectionibus adnumeraverunt. Primo enim interiectiones voce incondita sunt. Deinde nullis conexionibus neque syntacticis neque semanticis impediuntur, quin arbitrio uniuscuiusque in sermonem ita inserantur, ut etiam interiectionibus iterum sublati sensus et constructio salvi remaneant. Postremo proprium earum est, quod nihil significant nisi affectus animi:*

https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/1248/347_035.pdf?sequence=1. Manuel Padilla Cruz, *Might interjections encode concepts? More questions than answers*, *Lodz Papers in Pragmatics* 5.2 (2009): 241-270.

¹¹ *Grammatici Latini* ex recensione Henrici Keili, vol. II, Teubner, Lipsiae, 1855 (GKL II).

¹² Cf. F. Biville, *Op. cit.*, p. 230-232.

deja considerat parte de vorbire: ...*noster sermo articulos non desiderat, ideoque in alias partes orationis sparguntur. Sed accedit superioribus interiectio* (I, IV, 19). Sursa cunoștințelor lui de gramatică a fost cu siguranță Remmius Palaemon, pe care l-a avut profesor și care, se spune, este creatorul termenului *interiectio*.

Cea mai mare parte a problematicii fenomenului interjecțional a rămas însă nerezolvată de-a lungul timpului, până spre mijlocul secolului trecut. Despre interjecții s-a scris și se scrie foarte puțin în gramaticile obișnuite. Acest lucru i-a făcut pe unii autori să spună chiar că ele reprezintă „une partie honteuse du discours”¹³ ori „the universal yet neglected part of speech”¹⁴.

Stadiul teoretic la care au ajuns gramatici latini nu a fost decât timp de aproape două milenii. Abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea, prin orientarea studiilor spre pragmatica limbii vorbite, fenomenul interiectiv a intrat masiv în atenția lingviștilor și a devenit obiectul din ce în ce mai multor studii, care i-au pus în evidență complexitatea și i-au acordat un statut important în cadrul discursului, prin prisma funcțiilor comunicative specifice și a rolului lor de a semnala sau presta coerența discursului pe diferite nivele. S-a creat un cadru teoretic bazat pe criterii semantice, structurale, formale bine definite, care permite analize și clasificări pertinente. S-a acumulat o literatură importantă, care a transformat interjecția dintr-o *ancilla grammaticae* într-o parte de vorbire interesantă și cu o importantă funcție comunicativă.

O definiție cuprinzătoare și în același timp foarte condensată a interjecției îi aparține Marianeî Tu escu: „Il est hors de doute que des mécanismes complexes, de nature linguistique et langagière, mécanismes phonétiques, grammaticaux, sémantico-pragmatiques, mais aussi affectifs, cognitifs, interlocutifs et interactifs, coopèrent pour produire ces *énoncés complets, de forme ramassée, saturés de données situationnelle et de contenu implicites qu'on appelle „interjection”* (subl. mea)”¹⁵.

2. În cele ce urmează, voi face o scurtă trecere în revistă a etapelor prin care formulele invocative *hercle, edepol, ecastor* și variantelor lor au devenit simple interjecții prin fenomenul pragmaticizării.

Perspectiva pe care o adopt este aceea că interjecțiile sunt o subclasă a amplei clase a marcatorilor pragmatici¹⁶. Aceste jurminte au devenit interjecții printr-un proces sincron de lexicalizare și gramaticalizare care implică două procese conexe: subiectivizarea urmată de intersubiectivizare prin care s-a convenționalizat în elesul lor pragmatic. Devenite interjecții, au toate trăsăturile definitorii ale interjecțiilor. Etapele și direcția evoluției sunt: formule de invocare și jurminte > interjecții > marcatori pragmatici. Interjecțiile îndeplinesc trei funcții de bază: expresivă, conativă și fatică. Interjecțiile secundare nu împart aceste

¹³ Laurence Rosier, „L'interjection, une partie honteuse du discours”, *Scolia*, 3, 1995, p. 51-64.

¹⁴ Felix Ameka, *Art. cit.*

¹⁵ Mariana Tu escu, „L'interjection: modalisation, axiologisation et grammaticalisation. Le cas des interjections roumaines *z u* et *vai*”, *Langages*, 2006/1, N° 161, p. 37. *Langages*, 2006/1 n° 161, p. 37-46. DOI: 10.3917/lang.161.0037.

¹⁶ Vide D. Schiffrin, *Discourse Markers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987; B. Fraser, „Towards a theory of discourse markers”, în Kerstin Fischer (ed.), *Approaches to Discourse Markers*, 2006, p. 189-2004.

interjec iile primare toate aceste func ii. Cea mai important i comun ambelor categorii, care a fost de la început socotit definitorie, este func ia expresiv .

În ceea ce prive te rela ia dintre semantica i pragmatica interjec iilor, se poate spune c interjec iile sunt la intersec ia dintre semantic i pragmatic, cu alte cuvinte, c uzul le determin în elesul sau con inutul, aspect asupra c ruia p rerile lingvi tilor nu sunt în acord. Unii socotesc c interjec iile sunt dependente de context, deci nu au un con inut semantic, ci doar unul procedural, în vreme ce al ii al ii îns sunt de p rere c ele poart un con inut semantic.

În continuare, voi numi aceste cuvinte i particule, în sensul tradi ional, de care vorbe te i Ameka¹⁷, referindu-se la faptul c sunt cuvinte indeclinabile. Anders Gagnér, autorul celei mai ample cercet ri asupra acestor cuvinte la Plaut i Teren iu i, în general, la autorii latini, în lucrarea *De hercle, mehercle ceterisque id genus particulis priscae poesis Latinae scaenicae*, le desemneaz numai cu acest termen. Anders Gagnér reprezint pentru descrierea func iilor pragmatice ale acestor particule cel mai important reper bibliografic pe care l-am folosit, împreun cu edi iile Lindsay¹⁸, pentru textul lui Plaut, Dziatzko¹⁹, pentru textul lui Teren iu.

Analiza se bazeaz în principal pe cadrul teoretic elaborat de Caroline Kroon pentru descrierea marcătorilor de discurs din latin ²⁰.

3. Aspecte ale evolu iei fonetice, morfo-sintactice i semantice a formulelor invocative *hercle, edepol* i *ecastor* i a variantelor lor.

Hercles a fost forma ini ial a numelui semizeului grec, al c rui cult a fost importat de romani ca urmare a îndelungatei vecin t i cu coloniile grece ti din peninsula italic . Numele masculine de origine greac în – s, cu genitivul –is au vocativul omonim cu nominativul. Forma care a devenit particula *hercl*, este explicat de Gagnér²¹ prin existen a paralel a unui vocativ „plin” („die Vollform”) *Hercles* i a unui vocativ „scurt”, *curtus* („die Kurtzform”). O form ini ial cu grupul consonantic –cl-, dificil de pronun at de romani, a devenit, cu anaptixa vocalei *o*, *Hercoles*, care ulterior s-a pronun at *Hercules*. În perioada latinii de aur, formele cu anaptix reprezint regula. La vechii poe i îns , se p streaz formele *hercle* i *mehercle*, (*me*)*hercule*, cu foarte rare excep ii datorate condi iilor prozodice. În rezumat, evolu ia a fost:

Ἡρακλεω > *Herecles > *Hercles* > *Hercoles* > *Hercules*

* Ἡρακλε > *herecle > *hercle* > *hercole > *hercule*²².

Pol i *edepol* reprezint invocarea lui Pollux. Numele grecesc originar este Πολυδευκηθω. Forma Pollux din latin este rezultatul urm toarei evolu ii:

¹⁷ F. Ameka, *Art. cit.*, p. 106.

¹⁸ T. Macci Plauti, *Comoediae*, recognovit W. M. Lindsay, Oxonii, 1936.

¹⁹ P. Terenti Afri, *Comoediae*, recensuit Carolus Dziatzko, Lipsiae, 1884.

²⁰ Caroline Kroon, „A framework for the description of Latin discourse markers”, *Journal of Pragmatics* 30 (1998) 205-223.

²¹ A. Gagnér, *Op. cit.*, p. 6.

²² *Ibidem*, p. 9.

Πολυδευκηω > *Poludouces > *Poldouces > Pollouces > Polluces²³, al cărui genitiv *Pollucis* a fost creat prin analogie cu cel al substantivelor de tip *lux, -cis*. Vocativul este omonim cu nominativul, după cum atestă inscripția de pe lapis Ostiensis (CIL XIV 1) ... *Castor uenerendeque Pollux* ...²⁴. Particula *pol* se explică prin același fenomen al apocopei ca în cazul precedent: *Pollux* este forma plină a vocativului, iar forma scurtă *pol* a devenit particulă²⁵. Prin folosirea mai intensă a formelor scurte în invocări, formele lungi au fost cu timpul eliminate. În ceea ce privește cantitatea, *p l* prezintă forma scurtă încă din perioada lui Plaut, însă forma compusă *d p l*, al cărui la origine este scurt prin natură, după cum arată forma grecească, se explică prin lungirea lui prin poziție *poll*. Silaba mediană *-de-*, în opinia lui Gagnér, se explică printr-un mecanism psihologic, datorită convingerii că Pollux este fiul lui Iuppiter, prin urmare, nemuritor, romanii i-au acordat epitetul *deiuos. Printr-un mecanism lingvistic, de data asta, *deiuos Pol > *deios Pol > *deos Pol > *deus Pol. Dar premisa a fost că *-de-* este o formă de vocativ, care se poate explica prin forma *dee Pol > *d Pol*. La rândul ei, particula inițială *e-* se explică prin similitudinea cu alte formule de invocare a zeilor în care apare. Evoluția cantității ei o expunem în mai jos, în cadrul explicațiilor variantelor lui Castor, pentru că este același proces în ambele cazuri.

Castor p streaz forma grecească. Particula *me-* este forma de acuzativ singular a pronumelui personal, care inițial a fost separat, după cum reiese din explicația lui Festus: *Mecastor et mehercules iusiurandum erat, quasi diceretur, ita me Castor, ita me Hercules, ut subaudiatur iuuat*. Prezența acestei forme proclitice a pronumelui personal face ca cele două formule să nu poată ocupa primul loc în enunț, conform legii lui Wackernagel, citat de Gagnér²⁶.

În ceea ce-l privește pe *e-* din *ecastor* și *edepol*, este admis că reprezintă tema pronominală demonstrativă *e*, pe care o regăsim în vechile formule din Cântecul fraților Aruali: *e, nos Lases, iuuate* sau *e, nos, Marmor, iuuato*. Diferența de cantitate dintre segmentul fonetic inițial din *castor* și *depol* a fost explicată prin scurțarea care a avut loc în forma intermediară *d Pol*, pe care e probabil că a avut-o la un moment dat *d p l*²⁷.

Diverse formule au nevoie de o complinire verbală și asta nu doar în cazul formulelor de jurământ. Aceasta poate fi un verb la imperativ: Plaut. Capt. 551: *Utro istum a me (apage)*, Ter. Andr. 204: *Bona verba (loquere)*, la indicativ: Ter. Andr. 29: *Paucis te volo (alloqui)*, la conjunctiv: Cic. Fin. III, 16: *Fortuna fortis (adivuat)* etc. În diverse contexte plautine, se pot găsi invocații care combină vocativul cu imperativul pentru a potența efectul: Cist. 573: *Servate, di, med, obsecro!*, Most. 528: *Hercules, ted invoco*.

Dar, așa cum observă Gagnér²⁸, aceste jurăminte îi tocesc forma illocutorie și, în cele din urmă, forma de vocativ a adresării este tratată drept nominativ, iar modul conjunctiv substituie imperativul. Așa s-a ajuns la forma *ita me Iuppiter amet*. Cel mai vechi tip de jurământ este cel care conține numele zeului în vocativ și verbul la imperativ. Forma

²³ *Ibidem*, p. 11.

²⁴ *Ibidem*, p. 11.

²⁵ *Ibidem*, p. 12.

²⁶ *Ibidem*, p. 22, nota 4.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

²⁸ *Ibidem*, p. 28.

nominativului cu verbul la conjunctiv este mai nou. Există și formulele intermediare vocativ + conjunctiv și nominativ + imperativ²⁹.

Particula *meherc(u)le* a devenit formă fixă și a avut o foarte mare rezistență în timp, regându-se și la autori postclasici precum Seneca, Martial, Statius și la alții mai târziu, dar cu o frecvență redusă.

Aceste formule au relevanță stilistică prin variantele diacronice, diastratice și diatopice pe care le înregistrează, fapt reținut și de Gagnér: *Praeterea memoria tenendum est mehercule imprimis iusiurandum orationis accurate et politae fuisse. At mehercules sermonis communis proprium fuisse*³⁰.

Recapitulând, se poate trasa următoarea evoluție a acestor formule, pe urmele aceluiași Gagnér³¹:

meherc(u)le = *me, Herc(u)le, iuuu(to)! > me Herc(u)le iuuet!*

Meherc(u)les = *me Herc(u)les iuuet!*

Mecastor = *me, Castor, iuuu(to) > me Castor iuuet!*

4. Printr-un proces de derivare delocutivă, formulele inițiale au pierdut legătura cu referentul obiectiv și au devenit interjecții secundare. Acest proces propus de Benveniste a fost extins de J.-C. Anscombe³² și numit derivare delocutivă generalizată. El are loc în anumite contexte situaționale și discursive, conform unui mecanism în patru faze pe care îl descrie.

Astfel, *hercle, pol, edepol, mecastor* funcționează ca marcatori de discurs, în concurență, dar cel mai des, în colocare cu particule ca: *certe, sane, profecto, enim, uero, enim uero, at* etc. De pildă, *Heracle* poate funcționa ca marcator al evidențierii asemenea adverbului *certe*, care este un adverb modal subiectiv.

Fragmentele următoare apar în nivelului interacțional de discurs, specific textelor dramatice.

Structura acțiunii lingvistice a segmentului de discurs care urmează este constituită din două mișcări ale schimbului comunicativ: mișcarea de inițiere a schimbului de către locutorul Alcesimarchus (Al.) conținând o succesiune de trei verbe imperative rostite pe un ton de mare urgență declanșând mișcarea de reacție a sclavului (Ser.), care constată că stăpânul său este într-un raport de inadecvare la situația reală și cu siguranță a înnebunit. În acest context, *hercle* îndeplinește funcția modalizatoare a adverbului *certe*, exprimând reacția subiectivă declanșată de porunca stăpânului:

(1) *hercle* = *certe*

a) *Cist. 286: Al. I, cure, equom adfer. Ser. (Peri) hercle, hic insanit miser.*

b) *Men. 282 ...certe hic inasanust homo*

În comedia *Menaechmi*, din care face parte exemplul b), o comedie a *qui pro quoruril*, acest ultim segment de discurs prezintă întâlnirea sclavului Cylinder cu Menaechmus pe care nu-l cunoaște și pe care, în mod firesc, îl confundă cu fratele lui gemin, pe care îl

²⁹ *Ibidem*, p. 29.

³⁰ *Ibidem*, p. 32.

³¹ *Ibidem*, p. 34.

³² J.-C. Anscombe, „Délocutivité benvenistienne, délocutivité généralisée et performativité. In *Langue française*. N° 42, 1979, pp. 69-84.

cuno tea i care purta acela i nume. Pe de alt parte, acest Menaechmus nu tie nici el c are un frate geam n cu acela i nume i c este confundat cu acesta. Ambii participan i la schimbul comunicativ se afl în eroare, dar nu tiu acest lucru. Adverbul *certe* este marcatorul subiectiv al valorii de adev r pe care locutorul o atribuie constat rii sale cu privire la situa ia extratextual , el arat c locutorul „the speaker [...] takes personal responsibility for the content of the proposition and signals how certain he is about its truth”³³.

Pentru a sus ine afirma ia c *hercle* poate avea func ia discursiv a lui *enim*, se poate vedea un exemplu similar ca structur sintactic i semantic în care este folosit coloca ia *enim uero*. *Hercl* func ioneaz asemenea lui *enim*, la nivel interac ional asigurând coeren a extratextual , uneori împreun cu *vero*, fapt care se poate verifica în urm toarele dou contexte:

(2) *hercle* = *enim* / *enim vero*

a) *Asin*. 249-250: *Li. Hercl vero, Libane, nunc te meliust expergiscier
Atque argento comparando fingere fallaciam.*

b) *Andr*. 206: *Da. Enim vero, Dave, nil locist segnitia neque socordiae.*

Ambele segmente au tr s turile unui caz tipic de discurs monologic diafonic³⁴: prezen a pronumelui personal de persoana a II-a *te*; verbul de evaluare subiectiv *meliust*, care con ine i o nuan performativ ; prezen a unui element de interac iune extracausal *hercl*. Discursul monologic diafonic se refer la tipul de monolog care în fapt poate fi integrat într-o conversa ie fictiv sau real . Ele are tr s turile formale ale discursului dialogic. Ancorarea extratextual a interjec iei este compatibil cu cea a lui *enim*, dup cum rezult i din tabelul care rezum teoria despre „a a-numitele” conjunc ii coordonatoare a lui C. Kroon³⁵. Al turi de *uero*, *enim* este în mod primordial o particul situa ional , care func ioneaz la nivelul interac ional al discursului³⁶.

(3) *at pol* = *at enim*

Cist. 736 *Halisca. At pol ille a quadam muliere, si eam monstret, gratiam ineat.*

Lampadio. At sibi ille quidam uolt dari mercem.

Ha. At pol illa quaedam,

Quae illam cistellam perdidit, quoiam negat esse, quod det.

La. At enim ille quidam operam *** quam argentum expetessit.

Ha. At pol illi quoidam mulieri nulla opera gratuitast.

Acest schimb interac ional este format din cinci acte, care sunt în acela i timp i mi c ri comunicative. Ele formeaz un lan , în care mi carea de ini iere i mi c rile reactive încep cu particula *at* combinat fie cu *pol*, fie cu *enim*. *At* este o particul care func ioneaz intratextual, la nivelul interac ional, marcând în mod specific rela iile la acest nivel³⁷. În mod tradi ional, *at* este numit particul adversativ . Mai trebuie notat c , dat fiind faptul c

³³ *Apud* H. Pinkster, „Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin”, în Aertsen, Henk-Hannay, Mike-Lyall, Rod (eds.) *Words in their places*. A Festschrift for J. Lachlan Mackenzie III. Amsterdam, Vrije Universiteit, 2004, p. 192, unde îl citeaz pe S.C. Dik *The theory of Functional Grammar*. Part I: *The structure of the clause*, Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1997.

³⁴ C. Kroon, *Art. cit.*, p. 214.

³⁵ *Ibidem*, p. 206.

³⁶ *Ibidem*, p. 218.

³⁷ *Ibidem*, p. 214.

dialogul se poartă între două femei, este invocat Pollux, (*cf.* Aul. Gell.), fapt care relevă o socio-pragmatică la care face referire la începutul comunicării: femeile jur pe Pollux, cu foarte puține excepții.

(4) *certe edepol* / *certo mecastor* echivalent cu *certe/certo enim* cu funcție intensificatoare:

a) *Pseud.* 511: *Certe edepol scio.*

b) *Amph.* 658: *Certe enim me illi expectatum optato venturum scio.*

(5) *certo mecastor* și *certo enim*:

a) *Stich.* 240: *Certo mecastor id fuit nomen tibi.*

b) *Stich.* 88: *Certo enim mihi paternae vocis sonitus auris accidit.*

(6) *immo edepol* și *immo enim*:

a) *Pseud.* 1199: *Immo edepol esse vis.*

b) *Pseud.* 31: *Immo enim pellegam.*

Uneori, au o dimensiune situațională, temporală sau spațială sau pot sublinia o situație afectivă:

(7) *immo hercle vero* și *immo enim vero*:

a) *Truc.* 422: *Immo hercle vero accubuo mavelim.*

b) *Eun.* 329: *Immo enim vero infeliciter.*

(8) *profecto* și *edepol* ca marcatori evidențiali. Sunt modalizatori cu funcții de persuasiune. Alteori, funcționează ca marcatori de focus:

a) *Most.* 296: *Et edepol mihi tecum...*

b) *Bacch.* 741: *Et profecto se ablatum dixit.*

Ca urmare a faptului că au devenit interjecții secundare, continuând să evolueze printr-un proces unidirecțional de schimbare semantică, aceste jurminte s-au pragmaticizat comportându-se nu numai ca marcatori pragmatici paraleli, conform formulii lui Norrick³⁸ sau în colocalizarea cu alți marcatori de discurs ca: *certe, sane, profecto, enim, uero, enim uero, at* etc, sau ca intensificatori ai acestora, dar și ca marcatori de discurs tipici, a căror funcție este aceea de a semnaliza contrastul, elaborarea, tranziția, inferența³⁹.

Spre deosebire de alți marcatori pragmatici, a căror evoluție se poate urmări din latin până în limbile române, aceste jurminte își invocă rădăcinile zeilor și încet să fie folosite de la un moment dat. După Plaut, textele literare înregistrează o scădere a lor constant, după cum se poate vedea din compararea propriilor în care se regăsesc chiar la Terențiu, autor în imediată continuitate cronologică și stilistică cu Plaut. Iar celelalte formule, de care doar am amintit aici, cum sunt *edi i medi* nu mai apar după Titinius, care a fost contemporan cu Terențiu (sec. II a. Chr.). Fiind strâns legate de contextul religios și mental pângărit, au fost interzise atât ca invocații și jurminte, cât și ca interjecții de nouă paradigmă religioasă creștină⁴⁰, ceea ce a dus treptat la scoaterea lor din uz astfel că, în limbile române, de aici se mai pot găsi unele exemple la autori târzii, aceste interjecții au dispărut cu totul. Dar nu au dispărut alte interjecții legate de divinități pângărite. În italiană

³⁸ Neal R. Norrick, *Art. cit.*, p. 866 *et passim*.

³⁹ Neal R. Norrick, *Art. cit.*, p. 866; B. Fraser „Pragmatic markers”, *Pragmatics*, 6 (2), 1996, p. 167–190.

⁴⁰ *Absit, ut de ore Christiano sonet Iuppiter omnipotens et mehercule dicere, medius fidius, accedente ignorantia quorundam, qui ignorant iusiurandum esse per Herculem.* Hieronymus, *Epist.* XXI, 13, 8, *apud* A. Gagnér, *Op. cit.*, p. 219.

modern , înc sunt în uz interjec ii ca *perbacco*, care are multe variante, *perdiana* sau *grande Giove*, care îi evoc pe Bacchus, Diana i Jupiter⁴¹.

Bibliografie

- Ameka, Felix, „Interjections: the universal yet neglected part of speech”, *Journal of Pragmatics*, 18, 1992, North-Holland, p. 101-118.
- Anscombe, J.-C., „Délocutivité benvenistienne, délocutivité généralisé et performativité, în *Langue française*. N° 42, 1979, pp. 69-84.
- Biville, Fr., „La syntaxe aux confins de la sémantique et de la phonologie: les interjections vues par les grammairiens latins”. In *Syntaxe in Antiquity*, Edited by Pierre Swiggers and Alfred Wouters, Peeters Leuven, 2003, p. 227-240.
- Denooz, Joseph, „Les interjections dans un corpus d’auteurs latins”, în G. Calboli (ed.) *Lingua Latina*, Proceedings of the Twelfth International Colloquium on Latin Language. *Papers on Grammar IX*, Roma, Herder, 2005, p. 843-852.
- Fraser, Bruce, „Pragmatic markers”, *Pragmatics*, 6 (2), 1996, p. 167–190.
- Grammatici Latini* Ex recensione Heinrici Keili vol. II-IV, Teubner, Lipsiae, 1855 (GKL II, IV).
- Kroon, Caroline, „A framework for the description of Latin discourse markers”, *Journal of Pragmatics* 30 (1998) 205-223.
- Nicolson, F. W., „The Use of *HERCLE* (MEHERCLE), *EDEPOL* (POL), *ECASTOR* (CASTOR) by Plautus and Terence”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 4 (1893), p. 99-103.
- Norrick, Neal R., „Interjections as pragmatic markers”, *Journal of Pragmatics*, 41 (2009), p. 866-891.
- Pinkster, Harm, „Attitudinal and Illocutionary Satellites in Latin”, în Aertsen, Henk-Hannay, Mike-Lyall, Rod (eds.) *Words in their places*. A Festschrift for J. Lachlan Mackenzie III. Amsterdam, Vrije Universiteit, 2004.
- Plauti Titi Macci, *Comoediae*, recognovit W. M. Lindsay, Oxonii, 1936.
- Poggi, Isabella, „The language of interjections”, A. Esposito et al. (Eds.): *Multimodal Signals: Cognitive and Algorithmic Issues*, volume 5398, Springer, 2009, p. 170-186.
- Rosier, Laurence, „L’interjection, une partie honteuse du discours”, *Scolia*, 3, 1995, p. 51-64.
- Sauciuc, G.-A., „Interjections as viewed by Latin grammarians”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 2004, XLIX, 1-4, p. 101-118.
<http://www.limbustraine.com/ro/cercetare/Gabriela-Sauciuc/interjection/interjection-as-viewed-by-latin-grammarians--abstract-content.html>
- Schiffrin, Deborah, *Discourse Markers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Terenti P. Afri, P. Terenti Afri, *Comoediae*, recensuit Carolus Dziatzko, Lipsiae, 1884.
- Tu escu, Mariana, „L’interjection: modalisation, axiologisation et grammaticalisation. Le cas des interjections roumaines *z u* et *vai*”, *Langages*, 2006/1, N° 161, p. 37. *Langages*, 2006/1, n° 161, p. 37-46. DOI: 10.3917/lang.161.0037.

⁴¹ Vide Isabella Poggi, „The language of interjections”, p. 179.